

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Снежанка Добрева Георгиева,

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Педагогически факултет,
катедра „Технологично обучение, професионално образование и предучилищна и начална
училищна педагогика“

относно дисертационен труд

на тема „Формиране на литературни компетентности у учениците от
началния етап на основната степен на образование чрез четене с
разбиране на художествен текст“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...
(Методика на обучението по български език и литература в начален образователен
етап)

Автор на дисертационния труд: *Десислава Цветанова Тодорова*
Научен ръководител: *проф. д.п.н. Нели Стоянова Иванова*

1. **Общо представяне на докторанта, характеристика на представените материали**

Със Заповед № РД 20-80/07.01.2017 г. Десислава Тодорова е зачислена за докторант, задочно обучение по направление 1.3. Педагогика на обучението по.... Докторска програма Методика на обучението по български език и литература в начален етап на образование към Катедра Дидактика, считано от дата 10.01.2017 г., научен ръководител проф. д.п.н. Нели Стоянова Иванова. Докторантката е отчислена с право на вътрешна защита.

Предоставените документи показват, че Десислава Тодорова има необходимия опит в началното образование (учител в начален образователен етап от декември 2012 г. до настоящия момент). Интересите ѝ също са в областта на дидактиката на литературното образование. Това дава възможност да предложи методически подход за формиране на литературни компетентности у учениците от начален образователен етап, който е резултат и от практически опит, и от коректно научно изследване.

Предоставеният ми на електронен носител комплект (дисертационен труд, автореферат, ксерокопия на научни публикации) е в съответствие с условията и реда, установени в ЗВО (глава V), Закона за развитие на академичния състав на Република България и Правилника за неговото прилагане, Правилника за развитие на академичния състав на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Материалите са достатъчни като съдържание и обем за изясняване на научните резултати на докторанта и приносните моменти на дисертационния му труд.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

По своята същност дисертационното изследване интерпретира оригинален методически подход в опит да се осъвремени парадигмата на родноезиковото училищно обучение чрез прилагане на интерактивни модели за развитие на литературната компетентност на учениците от начален образователен етап. Предимство на дисертационния труд е разработеността му от действащ учител, апробиращ собствените си методически идеи и анализиращ резултатите от прилагането им в контекста на актуални за съвременното обучение по български език и литература постановки.

Избраната за разработване тема е тясно свързана със спецификата на преподавателската дейност на докторантката. Прецизно структурирани са два типа доводи за насочване към дидактическата проблематика. Като социално значими са обективирани нормативно детерминирани контексти на компетентностното родноезиково образование в България; принципите и перспективите на резултатното литературно образование в училище; констатациите за дефицитност на българските ученици от международни изследвания (PISA, PIRLS). Логично изведени са и персоналните мотиви – личната отговорност на началните учители за развитие на базовата и на функционалната грамотност на учениците, субектната ангажираност на един млад преподавател с актуалния за съвремието ни проблем – приучаване на учениците към четене с разбиране.

3. Фактологично и оценъчно представяне на дисертационния труд

Структурата на дисертацията е прецизирана – включва увод, три глави, заключение, библиография, приложения. Представени са 90 литературни източника, от които 80 на кирилица и 10 на латиница. Библиографското описание свидетелства за проученост не само на тясно методическия проблем, а и на основни научни разработки, свързани с съвременните образователни технологични модели и методиката на използването им в училище. Показател за проучеността на актуалните гледни точки по изследвания проблем е и броят на цитираните научни трудове, издадени след 2000 г. – 69 на брой. В подкрепа на сериозността, с която е подходено към разглеждания проблем, е постигнатият обем на дисертационния труд – 262 страници, от които основен текст – 222 страници; приложения – 40 страници (организирани в 9 секции). Вербалният текст е подкрепен от 86 визуализиращи елемента (31 диаграми, 16 таблици, 23 фигури, 16 изображения). Общият обем и структурата на научния труд напълно отговарят на изискванията за докторска дисертация.

3.1. Съдържателно представяне на дисертационния труд

Като цяло дисертационният труд се отличава със стегната композираност, терминологична прецизност и логичност при извеждане и обосноваване на цялостната методическа концепция на докторанта. Структурното изграждане на дисертацията е задълбочено осмислено и дава възможност за безпроблемно и пълноценно възприемане и разбиране на текста.

Уводната част на труда е стегната, логична и целенасочена. Аргументативно е обоснована актуалността и значимостта (научна и социална) на избраната проблематика. Докторантката мотивирано идентифицира обекта, предмета, целта, задачите, конструира адекватна на тях методика на изследването. Изследователска компетентност личи при извеждане на хипотезата, експлицираща пътищата за формиране на умения за четене с разбиране като важен аспект на литературната компетентност на учениците от начален образователен етап. Проява на изследователска култура на докторанта е лаконичното представяне още в увода на изследователската стратегия и действените акценти във всеки от етапите на експерименталното изследване.

Теоретичната рамка на дисертационния труд е представена в първата глава „Същност на литературните компетентности на учениците“, умело дозираща в трипараграфната си структурираност теоретични и теоретико-приложни аспекти. Позитивите на различни теоретични модели на *четене на текст* са осмислени във връзка с компетентностно насоченото съвременно българско образование. Значимостта на формирането в единство на езикови и литературни, литературни и социокултурни компетентности е обобщена върху осмислеността на фактори като възрастова специфика, психофизиологически особености на личността, водещи идеи на психолингвистиката, съвременни тенденции за отчитане на резултатите в образователната дейност и др. Теоретико-приложните модели на взаимообвързаност и взаимообусловеност на речеви дейности (говорене, слушане, четене, писане) логично извеждат литературнообразователния процес още в начална образователна степен като *дейност учене*, която изисква поставяне на цели, активизиране на мисловни и емоционални процеси за изпълнение не само на конкретни литературни задачи, а и за развитие на читателска самостоятелност и усвояване на модели за работа с текст („ефект на ореола“, активно учене, визуализация, задаване на въпроси), на стратегии за учене (за персонално декодиране, съпоставяне и обобщаване на информация; за колективна обмяна на информация и др.), за цялостно личностно развитие. За професионалните педагогически умения на Десислава Тодорова говорят още постановките относно търсенето на междупредметни връзки при формиране на литературни компетентности; експлицираните критерии за литературно развитие на учениците; извеждането на ключови фактори и позитиви на процеса четене с разбиране; потърсената връзка между този процес и стратегии при четенето. Докторантката не просто споменава научни изследвания, а ги анализира прецизно в контекста на търсената от нея ефективност на литературното образование в начален образователен етап; показва проникателност при тълкуване на понятия в контекста на многовариативната им дефинираност; при извеждане на позитиви на методи, похвати и форми на работа. Позитив на разработката е обоснованата лична позиция за предимствата на подробно представените разнообразни интерактивни методи и средства.

Втора глава „Методически подход за формиране на литературни компетентности у учениците в началния етап на основната степен на образование чрез четене с разбиране на художествен текст в обучението по български език и литература“ е структурирана на индуктивно-дедуктивен принцип. В параграф 2.1. е демонстрирано добросъвестно проучване на същността и семантичния обем на понятия, основополагащи за дисертационното изследване – методически подход на учителя, методи на работа, учебни

ситуации и др. В параграф 2.2. са представени особеностите на методическия подход за формиране на литературни компетентности у учениците чрез четене с разбиране. Коректно и библиографски точно предадени принципни дидактически постановки и методически тенденции аргументират изведената специфика на литературното обучение през периода първи – четвърти клас. В параграф 2.3. методическият подход е интерпретиран като система от методически идеи, експлицирани в своята детерминираност от разнообразни фактори (развитие на литературата за деца; предопределеност на спецификата на литературното обучение от жанра и вида творба; връзката между речеви дейности като четене и писане и др.). Теоретичното знание е пречупено през прагматико-приложния подход на докторантката, представяща цялостната си концепция като система от четири взаимосвързани комплекса, състоящи се от няколко модула с методически идеи, които изграждат методическия подход на работа. Така в рационална система на педагогическа взаимообусловеност и методическа работа се оказват комплексите: Планиране на урок; Мотивация на учениците за работа с художествен текст в контекста на идеите за четене с разбиране; Ръководене на работата на учениците от учителя за създаване на устен и писмен текст и за самостоятелно изпълнение на творческа задача; Групова работа за улесняване на четенето с разбиране и формирането на нови идеи; Извънурочна работа за стимулиране на критическото мислене и груповата читателска активност в контекста на идеите за четене с разбиране. Методологията на образователната дейност разчита на балансирането между индивидуална и колективна дейност, опира се и на индивидуалната активност, и на екипната креативност и отговорност. Лаконично, но професионално умело е направено обобщението относно функционалната зависимост между всички методически идеи, включени в методическия подход за формиране на литературни компетентности.

В трета глава „Емпирично изследване на равнището на формираност на литературни компетентности у учениците в началния етап на основната степен на образование“ ясно, логично и систематизирано са представени организацията и методиката на изследването; етапите в програмата на изследването (формиране на извадка, определяне на критерии, обработка на данни, извеждане на обобщения); процедурните стъпки (набелязване на категории за наблюдение на педагогическата действителност, осъществяване на наблюдението, кодиране и анализ на получените данни, обобщаване и анализ на резултатите); хронологията на практическите дейности в експерименталния модул (дидактически тест, наблюдение, анкета, творческа задача, интервю). Визуализацията допълва картината на включените в изследването методи на теоретично равнище (анализ, синтез и критична оценка на литературни източници, концептуализиране на методически идеи, конструиране на методически подход) и методи на емпирично равнище (диагностични, практико-приложни, допълващи, други изследователски). За всеки от трите етапа на изследването са представени предпочетеният инструментариум, изследваните образователни субекти, модела на изследване, критерии за оценка на резултатите. Описана е попълваната документация, представяща резултатността от конкретната образователна дейност по време на емпиричното изследване. Методите и предпочетеният инструментариум са напълно адекватни на избраната изследователска методика. Самата докторантка основателно е акцентирала

усилията си в публикации по дисертационната тема именно въз основа на проведената разнообразна експериментална работа.

Коректно е представянето на количествените характеристики на субектите на класическото (по определението на докторанта) изследване и дейностите, в които са включени през всеки един от трите етапа на експеримента, съответно:

➤ Подготвителен етап – 402 ученици, трети клас от пет училища, 18 паралелки (изследвани с пре-тест за равнище на езиково компетентности), 2 групи по 25 ученици (изследвани чрез решаване на творческа задача за равнище на литературни компетентности) – период на изследване IV, IX 2017 г.

➤ Същински етап – проведено експериментално изследване, съобразно конструирания методически подход, с две групи по 24 ученици в рамките на експериментална и контролна група, втори срок на учебната 2017 – 2018 година в 56. СУ „Проф. К. Иречек“, град София.

➤ Заключителен етап – провеждане на Пост-тест (48 ученици) за повторно измерване на успеваемостта на ученици от четвърти клас и отчитане на резултатите, V 2018 г.

Прецизно е представянето на участниците в емпиричното изследване (25 училища от столицата и страната; количеството образователни субекти, сред които е апробиран инструментариумът (150); броя на всички изследвани елементи (1456). Коректно е анализирането на използваните авторски тестове, характеристиките на педагогическото взаимодействие и образователната дейност по време на обучаващия експеримент. Откровено и съвестно докторантката извежда акцентите, технологичните модели и постигнатата резултатност на всеки от четирнадесетте урока. Разнообразността на описаните, приложени през време на експеримента технологии, е показателно за умението на Десислава Тодорова да свързва теорията с практиката. Предимство на разработката е доказателственият материал, представен като ксерокопия от работата на различни ученици по време на експерименталните часове. Целесъобразен е моделът на обвързване на езиковия текст с онагледяване чрез таблици, диаграми и фигури; чрез включване на модели на използваните работни материали по време на експеримента (попълване на изображение детелина, на отпечатък от дланта на ученик, на читателски дневник от учениците, на „вълшебната лодка“ и др.).

За професионална и изследователска етика говори твърдението, че проверката на ефективността от методическия подход „е осъществена чрез предварително разработване на концепция и редовно водене на документация и бележки за успеваемостта на учениците при строго спазване на всички етични правила за събиране и интерпретиране на информацията“ (с. 101). Проведената експериментална работа действително заслужава висока оценка – коректно са събрани, обработени и интерпретирани данните. В това отношение разработката е образцова. Визуализацията на резултатите допринася за експлицитност на апробираната методика – изключително ценно за качествените педагогически изследвания.

Дисертационният труд завършва със заключение, извеждащо обобщения, които произтичат от теоретичните проучвания, от проведения експеримент, получените резултати и тяхната интерпретация. Изводите адекватно отразяват същността на съдържанието и

концептуалния план, заложен в дисертацията.

3.2. Оценка на резултатите и приносите на дисертационния труд за науката и практиката

Приносите могат да бъдат обобщени в два контекста:

С теоретико-методологичен характер са следните приноси: актуализираност на термини, понятия и принципни постановки в контекста на новите учебни програми по български език и литература за начален образователен етап; теоретично обосноваване на предложената авторска концепция; извеждане на дефицити за образователната дейност по български език и литература в начален образователен етап на основното образование и обосноваване на реално приложими в практиката модели за преодоляване на дефицитността по компетентността четене с разбиране.

С практико-приложен характер са следните приноси: апробирането на методическите идеи, което потвърждава резултатността на предлаганите методически решения (уроци, задачи за работа с текст, интерактивни техники); обвързване на използваните технологични модели както с общи образователни цели и задачи, така и с предложени критерии за установяване на уменията на конкретните изследвани лица да възприемат художествен текст от различен жанр; експериментално доказана ползотворност и ефективност от формиране на умения за речеви действия (четене, писане, говорене, слушане) в единство; допълненост на статистическите данни за постижимост с апробирани теоретико-прагматични образователни контексти на работещи модели на педагогически взаимодействия (учител – ученици, ученик – ученик, ученици – текст и др.); онагледеност на методическите идеи с таблици, диаграми, ксерокопия на ученически разработки. Полезни за практиката са аргументативно предложените практики за оптимизиране на урока по литература в начален образователен етап по посока както на формиране на ключови компетентности, така и на развитие на активни и мислещи личности. Предложеният диагностичен инструментариум (богат на изследователски техники) може да послужи като модел за много учители, търсещи иновативни практики, нестрахувачи се да експериментират в ежедневната си педагогическа работа.

Безспорно предимство на дисертационния труд е разработеността му от действащ учител, апробиращ собствените си методически идеи и анализиращ резултатите от прилагането им в контекста на актуални за съвременното обучение по български език и литература постановки. Похвални в цялостния дисертационен труд са стремежът към изчерпателност, логичността при обвързване на теоретични и приложни аспекти; постоянно търсената взаимообусловеност между детерминиращи фактори, образователни модели и показатели за резултатност. Предимство на дисертационния труд е логичността при представяне на теоретико-приложни модели; системната обвързаност на практически експериментираното с обосновани предимства на теоретично анализирани съвременни модели; целенасочеността при поставяне на цели и задачи за работа; задълбочеността при тълкуване на понятия, процеси, тенденции; откровеността при споделяне на изследваното и постигнатото от докторантката. Дисертацията е стойностна поради сполучливостта на

опита на авторката си да изведе, да обоснове теоретически, да апробира и практически да анализира като дейност и аргументира като резултат своята методическа концепция.

Теоретично обосновани и практически апробирани, методическите идеи на Десислава Тодорова са насочени към свързване на четенето с разбиране още в начален образователен етап както с формирането на литературни и социокултурни компетентности, така и с култивирането на ценностни модели, с усвояването на комуникативни стратегии, с емоционалното развитие на обучаваните. Тези идеи са показател за учител изследовател и експериментатор с ясна визия и за актуалните теоретични модели на съвременното родноезиково образование, и за технологията на практическото им ефективно осъществяване. Експерименталният модел потвърждава на практика целесъобразността и резултатността на избраните техники за активизиране на дейностите на учениците по четене с разбиране не само като усвояване на конкретни художествени произведения, включени в алтернативните учебници за начален образователен етап, а и като възможност за формиране на критически мислещи млади хора, диалогизиращи със самите себе си и със света около тях.

4. Оценка на автореферата и публикациите

Авторефератът към дисертационния труд е оформен съгласно изискванията и отразява в стегнат вид целите, задачите, използваните методи, резултатите, направените изводи и обобщения, както и научните приноси. От Десислава Тодорова са представени 12 публикации, отпечатани в сборници от разнообразни научни конференции; 8 публикации, публикувани в научни списания; още 5 статии, приети за печат в сборници или научни списания. За отговорност на Десислава Тодорова към собствената ѝ публикационна дейност говори смелостта ѝ да предоставя свои научни материали в реферирани издания. Трудовете на Десислава Тодорова (публикувани и извън България) свидетелствуват за умението на докторантката да направи резултатите от своя изследователски опит достойни на научната общност по методика на езиковото и литературното обучение в начален образователен етап.

5. Бележки и препоръки

Резултатите от изследването е целесъобразно да намерят приложение и при разработването на научноизследователски проекти на докторанти, студенти и преподаватели. Подобно споделяне на опит със сигурност би довело до креативни и резултатни дискусии за ефективността на обучителните и оценъчните модели в родноезиковата образователна парадигма, свързани с формиране на компетентности за четене на текст с разбиране.

6. Заключение

Представените документи за придобиване на научната и образователна степен „доктор“ отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото приложение и Правилника за развитие на академичния състав в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Дисертационният труд на тема „Формиране на литературни компетентности у учениците от начален етап на основната степен на образование чрез четене с разбиране на художествен текст“ е полезен и необходим. Съдържанието, структурата и приносите на дисертационния труд отговарят на изискванията за придобиване на образователната и научна степен доктор, свидетелство за професионализма и коректността на автора. Затова предлагам на уважаемото жури да присъди на Десислава Цветанова Тодорова образователната и научна степен „доктор“, в областта на висшето образование: 1. Педагогически науки, по професионалното направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по български език и литература в начален образователен етап).

21.04.2021 г.
гр. Шумен

Изготвил рецензията:
(доц. д-р Снежанка Добрева Георгиева)